

Opprøret i Iran

Den islamske republikken er et ideologisk okkupasjonsregime

Av Milica Javdan, statsviter, politisk rådgiver i Human Rights Research League

Innledning

Samtidig som denne teksten føres i pennen, har ytterligere to unge demonstrantere kamprop blitt stilnet i enden av en løkke på galgen i Iran. To, i rekken av over 100.000 kvinner og menn som har blitt drept i den innbitte kampen mot det ideologiske okkupasjonsregimet som har konsolidert makten over Iran gjennom 43 år. Den revolusjonære gløden og den resolute holdningen som den iranske befolkningen har lagt for dagen i fem måneder med landsdekkende opprør, har tatt mange Iran-forskere her i Vesten på sengen. Ungdom, ledet av kvinner, har vist en ukuelig vilje til å ta gatene tilbake - også i konfrontasjoner med sikkerhetsstyrkenes kuleregn. Heller ikke Revolusjonsgardens makabre maktfremvisning ved offentlige henrettelser, har greid å jage ungdommene på flukt.

I dette notat vil jeg derfor prøve å forene disiplinene teologi og statsvitenskap i et forsøk på å forklare den islamske republikkens ideologiske fundament. Jeg vil også prøve å forklare hvorledes

khomeinismen som totalitær bevegelse - i sin implementering av ideologien til politisk praksis - har sett seg nødt til å finne pragmatiske løsninger for å sikre regimets overlevelse. Dette er variabler som over tid, har medvirket til den revolusjonære opptrappingen som vi er vitne til i Iran i dag. En slik analyse fordrer et dypdykk i den sjia-islamske statens ideologiske tankegods, heretter referert til som khomeinisme,¹ fra et teologisk perspektiv, for siden å vurdere, med et politisk-teoretisk overblikk hvorledes khomeinismen er blitt implementert i politisk praksis i dagens Iran. Avslutningsvis drister jeg meg til å komme med en rekke anbefalinger til Norges folkevalgte.

Gudsstaten

Et grunnleggende premiss i forståelsen av khomeinismen som ideologi og den statsmodellen ideologien har fundert i Iran, er forståelsen av den relasjonsdynamikken som khomeinismen mener skal herske mellom borger og statsleder.² Før revolusjonen var Khomeini en populær foreleser i islamsk nyplatoniske³ irfan-tradisjon.⁴ I henhold til platonismen er den rettmessige lederen av staten filosof-kongen. I khomeinismen oversettes Platons filosof-konge til en rettslærd (faqih) «åndelig mester» som Khomeinis egne disipler mente å ha funnet i ham. Khomeinismens foreskrevne relasjonsdynamikk mellom borger og statsleder er en blåkopi av relasjonen mellom en sufi-disippel og en sufi-mester. Det er imidlertid en avgjørende forskjell. Relasjonen mellom en sufi-mester og hans disipler er basert på frivillig tilslutning fra disiplene. Disiplene er frie til å kutte bånd til sin mester etter eget for godtbeholdende. En sufi-mester er i sitt profane virke prisgitt disiplenes gunst, der han i sin åndelige utvikling er prisgitt Herrens nåde. Dette er naturligvis ikke tilfellet i relasjonen mellom statsleder og borgere i dagens Iran. En borger som velger å avvise statslederen (den øverste lederen)⁵ brennmerkes som frafallen og risikerer dødsstraff. Dette kan forklares med at definisjonen av frafallen i khomeinismen er direkte bundet til den samfunnskontrakten som khomeinistene mener at det iranske folket inngikk med de rettslærde (fuqaha)⁶ under revolusjonen i 1979.⁷ Det rettslærde presteskapet, er i henhold til khomeinismen, profeten Mohammeds eneste rettmessige arvtakere.⁸ Den sjia-muslimske befolkningen i Iran har, ifølge dette synet, invitert til en åndelig transformasjon⁹ av den karismatiske forsamlingen «umma» (det muslimske trosfellesskapet) da et flertall¹⁰ av befolkningen stemte på khomeinismens forslag til ny konstitusjon og dermed av egen fri vilje plasserte makten i hendene på en rettslærd formynder, også omtalt som den øverste åndelige lederen. «Dette er altså en spirituell transformasjon som er brakt over vårt folk ved Guds vilje»¹¹ Styreformen betegnes som «vilayate faghih», det vil si den rettslærdes formynderi. Khomeinis konstitusjon av 1979 var fundert på hans radikale tolkning av den sjia-muslimske tradisjonen¹² om åndelig ledelse (imamatet). Khomeinis tolkning av imamatet utgjør et radikalt brudd med sjiismens tradisjonelle politiske kvietisme.

Enkelt forklart anfører den sjia-muslimske tolvtradisjonen, at profeten Mohammed etter sin død utpekte sin svigersønn og fetter Ali til å etterfølge ham som åndelig og politisk leder av umma i egenskap av imam. Tolvtreretningen er oppkalt etter antall imamer som de følger i en nedadgående arvelinje etter Ali, frem til sjiittenes okkulterte tolvte imam, Mahdi.¹³ Mahdi er sjia-muslimenes Messias. Den okkulterte¹⁴ imam er hverken død eller levende. Hans komme innfrir lovnaden om den messianske stat som er intet mindre enn Gudsstaten på jord. Gudsstaten¹⁵ på jord er sjiismens Utopia. Ved å tildele den rettslærde statslederrollen viste det iranske folk, i egenskap av den sjia-muslimske karismatiske forsamlingen, at de har besteget det endelige trinnet i sin åndelige transformasjonsreise ved at de frivillig inngår en samfunnskontrakt med

profetens arvtakere.¹⁶ De sier seg dermed villige til å etablere Gudsstaten på jorden i påvente av Messias komme. Khomeini ble tildelt¹⁷ rollen som den karismatiske forsamlingens rettmessige leder. Å være en rettmessig leder innebærer for khomeinistene å medvirke som agent for Herrens plan med skapelsen.¹⁸ Ved å etablere Gudsstaten på jorden makter den karismatiske forsamlingen å vinne Herrens gunst og dermed fremskynde Messias komme. Sjia-muslimene er nemlig selv skyld i at Herren tilbakeholder Messias fra menneskene.¹⁹ De har ikke vist seg verdige mottakere av Herrens nådebevisning. Khomeinis misjon er å rette opp dette misforholdet. Kilden til rettmessig lederskap, er i henhold til khomeinismen, gudsbenådelse. Via bønn kan en håndfull rettslærde bli skjenket Guds nåde og transformeres til forvaltere av imamenes embete.²⁰ Ved at de er avskåret fra den profane verden kan de utvalgte rettslærde medvirke som upartiske aktører for Guds vilje i verden. Denne nådetilstanden er tegnet på de rettslærdes rettmessighet.²¹ En rettslærd som har oppnådd tilstanden, er syndefri. Hans dom er Herrens dom ettersom han agerer utelukkende i Herrens tjeneste.

En rettmessig leder er således en rettferdig leder. Han er dertil den ufeilbarlige formynder av umma²². Den rettmessige kan altså ikke opptre urettferdig.²³ «(...) han vil aldri synde igjen.»²⁴ betyr Khomeini, syndefrihet «ismat» kjennetegner nemlig rettslærde som har oppnådd en relativ grad av imamenes gudbenådede karisma gjennom et liv dedikert til bønn og askese.²⁵ Den karismatiske forsamlingens disipler (statens borgere) har dermed ingen rett til å bedømme den²⁶ utvalgte rettslærdes etos eller til å trekke sin tilslutning tilbake fra ham, i kontrast til disiplene i en sufi-sirkel som kan velge å forlate sin mester.

Det er basert på dette prinsippet at khomeinismen nekter borgerne retten til opprør. Den karismatiske forsamlingen er snarere pliktet til subordinasjon²⁷ ved at de en gang for alle har inngått en samfunnskontrakt med imamenes arvinger som de ikke lenger kan oppheve. Den som trekker tilbake sin tilslutning gjør seg skyldig i frafall fra tro.²⁸ For den disippelen som har kommet til tro, er per definisjon frafallen dersom den siden avviser sin nyvunne innsikt. En slik disippel besudler den karismatiske forsamlingen med sin blotte eksistens og må i siste instans elimineres. Slik betinger khomeinismen individuell frelse med lydighet til statslederen²⁹. Den som underkaster seg lederens vilje, viser i sin ytre handling dybden i sin indre transformasjonsprosess. Slik kan den stige i gradene i khomeinismens meritokratiske system og løftestil høye embeter i staten. Den som derimot motsetter seg lederens vilje, idømmes straff som mohareb (fiendskap mot Gud) i denne verden og går evig fortaapt i den neste.

Revolusjonsgarden³⁰ ble etablert i den hensikt å ivareta den meritokratiske og verdibaserte samfunnskontrakten som den iranske befolkningen angivelig skal ha inngått med de rettslærde. Revolusjonsgarden utgjør en ideologisk armé av fotsoldater som skal verne om filosof-kongens stat, slik khomeinismens tolkning av platonismen foreskriver. Khomeinismens maktovertakelse frembrakte en enestående sosial mobilitet i Iran.³¹ Under mantraet «de minste skal bli de største» ble sønner av fattige menn gitt muligheten til å stige i gradene innenfor statsapparatet, forutsatt at de i sine ytre handlinger fremviste en urokkelig dedikasjon til den islamske statens indre verdier. For å premieres i den islamske statens hierarki, var borgerne forventet å utvise ytre tegn på sin indre transformasjon, hvorav dets fremste kjennetegn var subordinasjon til den øverste lederen. De er gitt mandatet å besørge borgernes transformasjonsreise. Dette innebærer i praksis at Revolusjonsgarden må vokte både islamisering av det offentlige rom, men også verne om

etterfølgelse av den islamske statens verdier i hvert menneskes tro og levnet. Herrens gunst er nemlig betinget av den karismatiske forsamlingens etterlevelse av khomeinismens samfunnskontrakt. I henhold til denne ideologien medvirker enhver borger til summen av kollektiv gunst som den karismatiske forsamlingen opptjener hos Herren. De medvirker på samme vis til summen av eventuell vrede som Herren truer med å sende fra oven. Av den grunn er det avgjørende at individuell rasjonalitet viker for kollektiv rasjonalitet. Det vil si at ingen borger alene kan bedømme hva som er rett eller galt i eget liv eller i samfunnet som kollektiv. Men ettersom enkeltborgerens levnet er avgjørende for kollektivets gunst hos Herren, må borgerne tuktes³² til etterfølgelse av samfunnskontrakten.

Revolusjonsgardens misjon er som nevnt å verne filosof-kongens stat mot indre og ytre fiender. Å tukte borgerne til rett tro og levnet er i dag en oppgave delegert til «moral-politiet» som patruljerer gatene. Dette er det samme moralpolitiet som forårsaket den unge kurdiske kvinnen Mahsa (jina) Aminis død i september 2022. Selv om det er en tragedie, er den unge Aminis død på ingen måte noe nytt i den islamske republikken. Amini gjorde seg «skyldig» i en forbrytelse mot den karismatiske forsamlingens samfunnskontrakt ved at hun lot sitt individuelle valg av bekledning stride mot kollektivets offentlige moral. Ettersom hun er borger av Gudsstaten var moralpolitiet pliktet til å tukte henne. Hennes brutale død, trolig forårsaket av kraftige slag mot hodet, indikerer at hun, på linje med tusenvis av unge kvinner i dagens Iran, motsatte seg den foreskrevne tukten.³³

Det er dette fenomenet vi er vitne til i dag. En ny generasjon unge som avviser khomeinismens samfunnskontrakt med livet som innsats. De er ikke villige til å la sin individuelle rasjonalitet vike i møte med den karismatiske forsamlingens foreskrevne normer. Denne generasjonen er ikke den første til å avvise samfunnskontrakten og med den doktrinen om de rettslærdes formynderi. Til tross for at khomeinistene har gjort sitt ytterste for å utviske denne delen av Irans samtidshistorie fra det kollektive minnet, utgjør sårene påført dens mange ofre, levende vitnemål om den første generasjonen unge iranske kvinner og menn som heller ikke ville innrette seg etter Khomeinismens formynderi og derfor ble møtt med tilsvarende tukt. Konflikten mellom to ulike ideologiske tolkninger av islamsk ledelseslære, kulminerte i hendelser også omtalt som «den blodige sommeren 1988.»³⁴ Det retningsvalget khomeinistene tok i disse skjebnesvangre månedene, har preget den islamske republikken mer enn noe annet fenomen i republikkens historie.

Den blodige sommeren 1988

I revolusjonsårene 1978-79 seilte Khomeini på en medvind av religiøs oppvåkning i den iranske befolkningen. Islamske egalitære og meritokratiske verdier sto i skarp kontrast til sjahens nepotisme og amerikanernes marionett-styre i Iran. For den jevne muslimske mann og kvinne var troen kilde til autentisk identitet. Den representerte idealer om sosial rettferdighet og likeverd. Også den sekulære venstresiden brukte sjia-islamsk frihetskamp som referanser i sin propaganda, i et forsøk på å appellere til den iranske befolkningens etablerte kulturelle normer. For de muslimske frigjøringssteologene³⁵ på den religiøse venstresiden (Det Iranske Folkets Mojahedin) var forholdet desto mer komplekst. De var selv troende muslimer, men motsatte seg en islamistisk stat. Som den lekfolkbevegelsen de var og fortsatt er, argumenterte de for at ledelse i islam var betinget av kollektiv enighet (shura) med frivillig tilslutning.³⁶ Altså at i en sann islamsk stat henter statslederen sitt mandat fra befolkningens frivillige tilslutning via stemmeseddelen. Ettersom den

tolvte imam er okkultert, har Herren i all sin visdom skjenket menneskene både evnen og retten til å forme sin egen skjebne, i henhold til frigjøringssteologenes overbevisning. Medlemmer av Folkets Mojahedin opponerte mot khomeinismens konstitusjon og innføringen av de rettslærdes formynderi. Etersom Folkets Mojahedin selv var dypt troende, ble de stemplet som kjetterske frafalne og forfulgt.

Sommeren 1988 viste den aldrende Khomeini tegn til stadig skjørere helse. Det rådet stor usikkerhet om veien videre blant hans trofaste disipler, gitt den enestående lederens nær forestående død. Åtte år krig med nabolandet Irak, hadde ruinert Irans økonomi og sådd tvil om den islamske republikkens legitimitet i store deler av befolkningen. Som en handlingens mann til det aller siste, tok Khomeini fra sitt dødsleie initiativ til å solidifisere den islamske republikkens fremtid og ledelsesembetets autoritet ved en serie dekretter som på resolutt vis ryddet vekk motstanden i befolkningen, samt røyket ut tvilerne i den islamske republikkens toppsjikt. I et religiøst dekret (fatwa) proklamerte Khomeini at enhver som motsatte seg den islamske republikken og de rettslærdes rettmessige krav på ledelse, måtte elimineres umiddelbart og nådeløst.³⁷ Han viste til at barmhjertighet med kjettere i den karismatiske forsamlingen, påkaller Herrens vrede. Frem til 1988 var frigjøringssteologene i Folkets Mojahedin og den sekulære venstresidens aktiviser, blitt straffeforfulgt og henrettet for sine *handlinger*. I dekretet av 1988 tok Khomeini til orde for at politiske dissidenter over hele landet skulle elimineres utelukkende for sine *holdninger*. Det ble opprettet dødskomiteer i fengsler over hele Iran. Politiske fanger møtte foran dødskomiteer i sesjoner som, på noen skarve minutter, beseglet deres videre skjebner. Fanger som ikke var villige til å subordinere seg den islamske republikkens leder, ble dømt til døden og stilt overfor en eksekusjonspelotong eller hengt fra ferdig oppstilte galger i fengselshallen. 30.000³⁸ politiske fanger ble eliminert i løpet av sommermånedene i 1988.³⁹ Med dette initiativet slo Khomeini to fluer i samme smekk. På den ene siden sådde han frykt i en misfornøyd og oppviglersk befolkning, samtidig som han stilte sine mest lojale disipler overfor en skjebnesvanger test, i den hensikt å måle den enkeltes grad av indre transformasjon og ytre dedikasjon til den rettmessige lederen og hans gudbenådede vilje. Oppgjøret med politiske fanger engasjerte alle organer i den islamske republikkens øvre sjikt, inkludert Revolusjonsgarden og rettsapparatet.⁴⁰ Den som våget å ytre uvilje eller å stille spørsmål ved legaliteten av drap på rettpraktiserende muslimer⁴¹, risikerte at ens egen dedikasjon til lederens etos ble trukket i tvil. Massakrene fungerte således som en intern lojalitetstest i det øvre sjiktet i de transformerte disiplenes rekke. Ved å trekke handlingenes moral i tvil, viste den enkelte at den lot sin individuelle rasjonalitet og etos trumfe lederens rasjonalitet og etos. I henhold til khomeinismen er den øverste lederen en rettferdig rettslærd som kun agerer i tråd med Herrens vilje. Han alene kan til enhver tid bedømme hva som tjener den karismatiske forsamlingens kollektive interesser (maslahat). Ved å subordinere seg lederens vilje, også når den strider mot individets eget etos, viser disippelen at hans transformasjonsreise er fullbyrdet. Da er hans indre verdier og ytre levnet i tråd med den islamske republikkens krav til ledere. Slik fungerte delaktighet i massakrene som en pliktskyldighetsprøvelse. En prøve som avslørte tvilerne i statsapparatet og hvor langt de var villige til å gå for å sikre den islamske republikkens overlevelse. Massakrene bidro til å stenke alles hender i blodet til politiske fanger. Dette er bakgrunnen for at ingen gjennomgripende reformer innenfor det islamske presteregimet er mulig, så lenge Khomeinis første generasjon disipler fortsatt sitter på maktposisjoner i staten. Posisjoner de opptjente ved å begå forbrytelser mot menneskeheten. Enhver reell reform som truer den islamske republikkens grunnstrukturer, vil uvegerlig bringe deres medskyld for dagen.

I sine siste dager på jorden greide Khomeini å hindre fremveksten av en reformspire som piplet frem i regimets øvre sjikt. Det viste seg snart at kjedets svakeste ledd var ingen ringere enn Khomeinis egen arveprins til øverste leder-embetet, Ayatollah Montazeri. «Det som foregår i fengslene vil lede en mann til helvete. Jeg er ikke villig til å bli med Khomeini til helvete».⁴² Disse uttalelsene, i tillegg til de frenetiske protestbrevene han sendte til Khomeini, viste Montazeris manglende vilje til subordinasjon og transformasjon. Montazeri påpekte at Khomeini kun var den fremste blant likeverdige rettslærde. De øvrige rettslærde var pliktet til å korrigere ham dersom hans lovtolkning stred med sharia. Med dette, fremmet Montazeri sin tolkning av den rettslærdes formynderi. Han hevdet at de rettslærde var et ledelseskollegium (Platons filosof-forsamling), med lederen som den fremste blant likemenn, ikke en filosofkonge. De rettslærdes mandat fra Herren var å tolke og forvalte sharia, ikke å omskrive sharia i møte med statens løpende behov. Fatwaen som beordret drapet på politiske fanger strider mot sharias fundament, hevdet Montazeri.⁴³ Den er ikke legitim. Med dette, sidestilte Montazeri sin egen rasjonalitet på nivå med den eksalterte lederens. For sin obsternasighet ble han strippet for alle sine verv og plassert i husarrest.⁴⁴ Dette truet den islamske republikken med en leder-krise. I en siste statsmannshandling utstedte Khomeini sin mest totalitære fatwa så langt. I et dekret av 1988 tok han til orde for å styrkes lederembetets politiske makt⁴⁵ ved innføringen av «mutlaq».⁴⁶ Khomeinis dekret introduserte en oppdatert politisk visjon for den islamske republikken. Landets øverste leder er i henhold til Khomeini ikke kun den fremste blant likemenn (av en håndfull likeverdige rettslærde). Lederens status blir nå opphøyet til en «mutlaqe faqih» (den rettslærdes *absolutte* formynderi).⁴⁷ I egenskap av mutlaq har den rettslærde lederen myndighet til å utøve lovtolkning ubetinget av sharias rammeverk. Den nye ordningen samler makten i lederembetet i så stor grad at forskeren Vanessa Martin omtaler det politiske fenomenet som; «filosofkongen er staten».⁴⁸

Illusjonen om reform

I 1988-89 tok den islamske republikken et retningsvalg. Dette retningsvalget preger all politikkutforming som berører relasjonsdynamikken mellom borgere og ledere i dagens Iran. Her er vi ved kjernen i konflikten som vi ser utspille seg under det landsdekkende opprøret. På linje med tusenvis av unge kvinner og menn massakrert i 1988, har hver ny oppvoksende generasjon, med jevne mellomrom (hvert 8-10 år) brynt seg på det sittende teokratiet ved å gå ut i gatene og kreve endringer.

Vel vitende om at khomeinismen som ideologi hadde spilt fallitt i store deler av befolkningen, viste Khomeinis arvtaker Khamenei, tegn til pragmatisme ved innføringen av sine egne styringsverktøy: khodi og gheire-khodi.⁴⁹ Khodi betyr en av våre egne/innenfor, gheire-khodi betyr på tilsvarende vis ikke en av våre egne/utenfor.⁵⁰ I praksis innebærer dette at lederen fremover vil tolerere kritikk av statens styring betinget av grensene han selv har fastsatt for hva som er innenfor (khodi), og av dem han bedømmer som innenfor (khodi). Khameneis inndeling i khodi og gheire-khodi, i kombinasjon med den oppdaterte konstitusjonens maktansamling i lederembetet (mutlaq-doktrinen), avdekker et mønster der statslederen og hans apparat *inkluderer for å kontrollere*.⁵¹ Det innebærer å øke det politiske spillerommet innenfor sivilsamfunnet og det politiske ordskiftet, mens reell innflytelse over maktapparatet forblir i lederens grep. Staten gir med en hånd og tar med den andre, i en vekselvirkning som tilslører den reelle maktmonopoliseringen mutlaq-doktrinen i konstitusjonen dikterte. Et godt eksempel er reformpresident Khatamis valgseier i

1997. Med khodi-inndelingen betinger Khamenei reformistene frihet i kritikk av politikk-utformingen, til anerkjennelse av hans rettmessighet som politisk leder. Dette bidrar til å skape illusjonen om reform heller enn en politisk implementering av reform.

Splitt og hersk

Betrygget av khodi-inndelingen, gikk reformbevegelsen langt i sine løfter om demokratisering. Slik ble protestbølgene som blusset opp i ny og ne heller betraktet som en ypperlig mulighet for forhandlinger mellom borgere og statsapparatet. Det er verdt å merke seg at det iranske samfunnet, foruten å være etnisk mangfoldig, er et klassesdelt stendersamfunn i kjernen. Reformistbølgens forhandlingstaktikk åpnet for å føre en splitt og hersk-politikk i møte med berørte stender og minoriteters misnøye. Khodi som styringsverktøy ble tolket dit at Khomeinis krav om ensidig subordinasjon i praksis var avvirket. Dette ga ulike samfunnslag troen på potensialet i å fremforhandle løsninger for egen stand eller minoritet gjennom å inngå samarbeid med, heller enn å åpent motarbeide, statsmakten. Å innprente denne illusjonen blant brede lag i befolkningen er utvilsomt reformbevegelsens største politiske «bragd».

Kravene til reformer var varierte. Mens de universitetsutdannede byborgerne ville ha frihet fra moralpolitiets trakassering og økt medbestemmelse, anmodet underklassen i samme by subsidiering av bensinprisene, kurderne på sin side forlangte selvstyre innen egne provinser, mens Baluchestan fastholdt provinsens behov for økt vanntilførsel og brennstoff. Ved å tillate reformbevegelsens fremvekst og utbredelse, sørget Khamenei for å plante et håpets frø i befolkningen om at løsningen på deres differensierte utfordringer var å finne innenfor den islamske republikkens egne strukturer. Slik lyktes det lederen å hindre de ulike stendene og minoritetene fra å slå seg sammen i en felles allianse mot sentralmakten. For den islamske republikken er det maktpåliggende å fremstille islamismen som kittet som binder den iranske staten sammen. For at denne overlevelsestrategien skal lykkes, må statens politikk hindre forbrødring mellom landets ulike stender og minoriteter. Sentralmakten er bedre tjent med å oppmuntre til rivalisering om statens begrensede ressurser.

Reformbevegelsen og innføringen av khodi som styringsverktøy har utvilsomt bidratt til å forlenge den islamske republikkens levetid. Men de samme virkemidlene som forlenget teokratiets dager ved makten, later også til å være tiltakene som vil sikre dens ultimate fall.

Samfunnskontrakten brytes

I praksis trekker Khodi-inndelingen et skille mellom minoritetsandelen i befolkningen som faller innenfor sirkelen av trofaste disipler (khodi) og den øvrige befolkningen. Dette innebærer at betrodd stillinger innenfor staten og offentlig sektor, inkludert i industrien, kun er tilgjengelige for en mindre andel. Systemet tilrettelegger for utstrakt korrupsjon. Dette har over tid bidratt til fremmedgjøring av tidligere allierte. Khomeinismens samfunnskontrakt forsikret at de minste skulle bli de største, såfremt de var tro mot khomeinismen, i indre overbevisning som i ytre handlinger. Ved å tillate reformbevegelsen å trekke i tvil khomeinismens ideologiske tankegods, om ikke annet enn retorisk, bidro doktrinen til erodering av kravet om ideologisk renhet. I et pragmatisk forsøk på å sikre regimeoverlevelse hadde Khamenei tillat å reversere den

transformasjonsprosessen som Khomeini avkrevde sine disipler. Dette er prinsipalistenes (også omtalt som de konservative) sentrale ankepunkt mot reformistene. Reverseringsprosessen har rammet Revolusjonsgarden hardt. Disse styrkene utgjør filosof-kongens ideologiske armé av fotsoldater. Khodi-inndelingen har gitt insentiv til gardens mange stiftelser⁵² som siden har kjøpt seg opp i det private markedet. Revolusjonsgarden er budsjettvinnere og nullskattebetalere. Det sikrer dem økonomiske muskler til å presse ut aktører innen privat næringsliv, hvilket bidrar til å fremmedgjøre den iranske handelsstanden. Handelsstanden utgjør historisk sett geistlighetens fremste politiske allierte. Revolusjonsgarden øver også sterk kontroll over de sunni-muslimske grenseprovinserne i Iran, det vil si den kurdisk-dominerte regionen ved grensen til Irak og provinsen Sistan-Baluchestan ved grensen til Pakistan og Afghanistan. Her har de tatt kontroll over den illegale grensehandelen.⁵³ Kombinasjonen av store økonomiske ressurser og slappere ideologisk-renhetskrav har fremskyndet framveksten av oligarkiske strukturer innenfor garden. Dette hindrer sosial mobilitet som den egalitære staten khomeinismen lovet sine støttespillere. Slik har garden selv bidratt til å redusere rekrutteringsgrunnlaget sitt blant de marginaliserte massene i by og bygd. Khodi-aktører innenfor privat næringsliv, samt en del stråmannselskaper med tilknytning til Revolusjonsgarden, utnyttet smutthull innen lovverket som regulerer Irans bankvesen. De etablerte ulisensierte private banker som lovet usedvanlig høy avkastning på kortvarige innskudd.⁵⁴ Selv om virksomhetene opererte i en gråsoner ble de, takket være sin khodi-status, ikke ettergått i sømmene. Middelklassen i storbyene investerte sparepengene sine i banker som kort tid senere gikk over ende.⁵⁵ Det stod ikke bedre til i provinsene, hvor historiske elver som utgjør småbønders livsgrunnlag tørket ut. Selvtendige småbønder ble vunnet over til khomeinistene i kjølvannet av revolusjonen etter løfter om bedre vanntilførsel til deres bruk og husdyrhold. Regionalt vanstyre av inkompetent personell, samt industriens krav til rekanalisering av vann til deres områder på bekostning av småbøndene⁵⁶, har over tid eliminert småbøndenes livsgrunnlag. Summen av stendenes og minoritetens samlede misnøye kulminerte i en serie landsdekkende protester i 2017, hvilket nådde sitt ultimate høydepunkt i 2019.

I et historisk vendepunkt hamret president Rouhani siste spiker i reformbevegelsens kiste. Under reformistenes presidentskap i 2019, stilte revolusjonsgardens soldater opp på hustak mens de skjøt vilt inn i demonstrasjonstogene. De tok livet av over 1500 sivile.⁵⁷ Reformistenes brutalitet i møte med befolkningens legitime krav, fremsatt under fredelige demonstrasjoner, tæret vekk siste rest av tillit de nøt i befolkningen. 2019 markerte året da forbrødringen som sakte men sikkert vokste fram mellom ulike stender og minoriteter i kjølvannet av 2017- og 2018 - protestene, vokste i rekordfart. Flere og flere samfunnslag uttrykte nå tydelig motstand mot den islamske republikken i sin helhet. Gatene ga gjenlyd av stemmene til unge kvinner og menn som ropte med knyttede never: «Eslahtalab, osolgara, dige tamome majara!», som kan oversettes til: Reformister, prinsipalister, leken er over nå!

Et splittet folk og opposisjon?

I disse dager er det mange som spør seg om det iranske folket er et omforent eller et splittet folk? Det hevdes at opposisjonen mangler ledelse.

Det vi observerer i dagens Iran er ikke splittelse, men demokratisk skolering. Norges homogene befolkning med under seks millioner innbyggere er representert ved 10 ulike partier på Stortinget.

Det politiske landskapet i Iran er ikke mindre mangfoldig enn det norske. Det iranske folket er samstemte om sine grunnleggende krav, men differensierte om øvrige politiske visjoner. Klok av skade fra forrige revolusjon, er de i dag ikke villige til å samles under kun ett banner, og godt er det! Det sittende teokratiet er tjent med å fremstille det landsdekkende opprøret som minoriteters regionale opptøyer mot sentralmakten. På dette viset ønsker teokratiet å skremme den persisktalende delen av befolkningen fra å støtte opp om sine landsmenn i landets avsidesliggende provinser. Dette gjør de blant annet ved å fabrikkere sikkerhetsstyrkenes drap på barn i Izeh,⁵⁸ som sunni-terroristers væpnede angrep mot sivile. De sikter mot å så splid mellom landets minoriteter og til å reversere forbrødringen som brer om seg.

Det vi er vitne til i dagens Iran er nasjonale solidaritetshandlinger. For eksempel fordømmes drap på kurdere og balucher med solidaritetsmarkeringer i de persiske byene Teheran, Isfahan og Shiraz. En sentral aktør som mobiliserer effektivt over store deler av landet, er den iranske motstandsbevegelsen, Folkets Mojahedin. Siden 2014 har bevegelsens motstandsenheter organisert seg i hemmelige nettverk som opererer lokalt over hele landet. Deres misjon er å rive ned fryktmuren som teokratiet i 43 år nennsomt har bygget opp. Strategien er å aksjonere i mindre grupper på mange ulike steder samtidig heller enn å samle tusenvis av demonstranter på et sted. På det viset sikter de mot å forstrekke sikkerhetsstyrkenes kapasitet fremfor å la dem konsentrere kreftene mot store folkemengder samlet i storgatene. Det iranske folket er dog mangfoldig. Dette betyr at ikke alle de tusenvis av tapre kvinner og menn som risikerer sine liv i gatene kan tilskrives dette nettverket eller sies å dele deres politiske visjoner. Blant annet har kurdiske partier også markert seg med slagkraft innen egen region. Det har vunnet dem stor nasjonal sympati.

Dagens opprør har to distinkte kjennetegn som skiller det fra tidligere protester:

1. Solidaritet blant landets klasser og minoriteter (forbrødring).
2. En utvetydig demokratisk profil.

Sistnevnte observerer vi ved kvinnes aktive deltakelse og ledelse av opprøret, samt det faktum at demonstrantene tydelig slår fast med livet som innsats: «Marg bar setamgar, che sjah bashe che rahbar!» Slagordet kan oversettes til: Død over undertrykkere, det være seg sjahen eller den øverste lederen». Dette vitner om politisk modning i den iranske befolkningen. Vi må derfor akte oss fra å forringe deres demokratiske profil og differensierte visjoner, som uttrykk for splittelse. Da gjør vi oss uintendert skyldige i å løpe teokratiets ærende. Det er i presteregimets interesse å fremstille opposisjonen som så splittet at den truer nasjonalstatens fremtidige stabilitet. Intensjonen er å overbevise vestlige makter, så vel som egen befolkning, om at islamismen alene er garantist for stabilitet. Med denne påstanden hopper de galant bukk over 120 års iransk historie. Den moderne iranske staten ble etablert i 1501 og har vært en fungerende stat i over 500 år. I løpet av de siste 120 årene har den iranske staten holdt stand i møte med tre regimeskifter, hvorav to var resultatet av revolusjoner. Konklusjonen er at regimer kommer og går, mens den iranske staten består. På godt og vondt, tjener byråkratene i statsapparatet lojalt det til enhver tid sittende regimet.

Personlig er jeg overbevist om at løsningen for et fremtidig demokratisk fungerende Iran er en føderalstat som tilgodeser alle landets regioner og ivaretar minoritetens krav om større selvråderett.

Hva kan Norge og omverdenen gjøre?

Så gjenstår spørsmålet: hva kan, og hva bør vi i Norge gjøre for å støtte det iranske folket i deres frihetskamp?

Svaret er enkelt: lytt til det iranske folket! Demonstrantene roper ut sine krav klart og tydelig. De sier: Khamenei ghatele, hokomatesh batele. Det betyr: Khamenei er en morder, hans styre er illegitimt.

Altså gir de uttrykk for at det sittende teokratiet ikke representerer den iranske folkeviljen. Dette ropet har kostet flere hundre demonstranter livet. Over 20.000 er blitt arrestert. I skrivende stund blir de arrestertes unge kropper maltraktert av tortur og truet med henrettelse, ene og alene for å ha krevd sin grunnleggende rett til medbestemmelse over eget liv og eget styre. Det forplikter oss her i Norge til å lytte og til å etterkomme.

Norge må svarteliste den iranske Revolusjongarden, samt utvise presteregimets diplomater inntil teokratiet forplikter seg til å avstå fra tortur og henrettelse av sivile som bruker sin selvinnsyende rett til fri ytring.

Norge bør også, på prinsipielt grunnlag, anerkjenne det iranske folkets rett til selvforsvar mot det ideologiske okkupasjonsregimet som har konsolidert makten over Iran. Et ideologisk okkupasjonsregime som brutaliserer egen befolkning, er prinsipielt sett ikke ulik et fremmed okkupasjonsregime. Menneskerettighetsbruddene og terrorisering av sivile som begås er likeverdige i brutalitet, om de så gjennomføres av en fremmed makts overgripere eller om de utføres av hjemlige aktører.

Det er nå det norske folk og våre folkevalgte må vise at vi står på det iranske folkets side i deres frihetskamp. Det vi er vitne til i dag er opptakten til en kommende revolusjon. Prosessen vil være tidkrevende og trolig vare i flere år, hvor protestbølgene vil forekomme i intervaller, men utviklingen peker utelukkende i en retning: Det iranske teokratiets dager er talte.

Den iranske historien har vist, gang på gang, at i konfrontasjoner mellom autoritære regimer og sivile, seirer den iranske folkeviljen til slutt!

Civita er en liberal tankesmie som gjennom sitt arbeid skal bidra til økt kunnskap og oppslutning om liberale verdier, institusjoner og løsninger, og fremme en samfunnsutvikling basert på respekt for individets frihet og personlige ansvar. Civita er uavhengig av politiske partier, interesseorganisasjoner og offentlige myndigheter. Den enkelte publikasjons forfatter(e) står for alle utredninger, konklusjoner og anbefalinger, og disse analysene deles ikke nødvendigvis av andre ansatte, ledelse, styre eller bidragsytere. Skulle feil eller mangler oppdages, ville vi sette stor pris på tilbakemelding, slik at vi kan rette opp eller justere.

Ta kontakt med forfatteren på civita@civita.no.

Litteraturliste

- Amnesty International (2018) Iran: Blood-soaked secrets: Why Iran's 1988 prison massacres are ongoing crimes against humanity Tilgjengelig fra: <https://www.amnesty.org/en/documents/mde13/9421/2018/en/>
- Brumberg, Daniel (2001) Reinventing Khomeini, The Struggle for Reform in Iran. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- BBC News (2020) Profile: Iran's Revolutionary Guards Tilgjengelig fra: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-47852262>
- Deutsche Welle (2022) Sweden convicts ex-Iranian official over prison executions. Tilgjengelig fra: [Sweden convicts ex-Iranian official over prison executions – DW – 07/14/2022](https://www.dw.com/en/sweden-convicts-ex-iranian-official-over-prison-executions/-/article-607142022)
- Ganjei, Jalal (2019) intervju. Auvers-sur-Oise. Tilgjengelig hos forfatter.
- Iran Wire (2021) The Iranian Revolutionary Guards Have Been Trying to Control Baluchestan Since 1979. Tilgjengelig fra: <https://iranwire.com/en/features/69064/>
- Javdan, Milica (2021) Profeten som ble prest, og presten som ble profet
En studie av borgernes aktørrolle i khomeinismens visjon om rettmessig og rettferdig ledelse i Gudsstaten. Universitetet i Oslo
Khamaenei.ir, 2021
- Khomeini, Ruhollah (1971) Velayate faghie (Hokomate eslami-virashe jadid.) Ukjent utg. Teheran: Moassase tanzim va nashr asare Imam Khomeini (s).
- Khomeini, Ruhollah (2000) Jihad akbar ya mobareze ba nafs 9.utg. Qum: Moassase tanzim va nashr asare Imam Khomeini (s).
- Khomeini, S. M. Ruhollah (1988) Fatwa. Teheran. Tilgjengelig fra: <https://iran1988.org/khomeini-decrees-execution-of-steadfast-monafeqin-mojahedin-in-prisons/>
- Khomeini, Imam (1981) Islam and Revolution, Writings and declarations of Imam Khomeini (1941-1980). Berkeley: Mizan Press.
- Martin, Vanessa (2003) Creating an Islamic State, Khomeini and the Making of a New Iran. London & New York: I.B Tauris.
- Momen, Moojan (1985) An Introduction to Shi'i Islam. New York: Yale University Press.
- Montazeri, Hussein Ali (2001) khaterat. Los Angeles: Ketab Corp.
- Muttahari, Morteza (1970) Imamiat va rahbari. Teheran: Husaynie Ershad.
- New York Times (2018) How Corruption and Cronyism in Banking Fueled Iran's Protests Tilgjengelig fra: <https://www.nytimes.com/2018/01/20/world/middleeast/iran-protests-corruption-banks.html>
- Reuters (2019) Special Report: Iran's leaders ordered crackdown on unrest – «Do whatever it takes to end it.» Tilgjengelig fra: <https://www.reuters.com/article/us-iran-protests-specialreport-idUSKBN1YR0QR>
- Selvik, Kjetil og Stig Stenslie (2007) Stabilitetens pris: Stat og politikk i midtøsten. Bergen: Fagbokforlaget.
- Siavoshi, Sussan (2017) Montazeri, The Life and Thought of Iran's Revolutionary Ayatollah. Cambridge: Cambridge University Press.
- TIME (2022) Iran's Water Crisis Will Make It Harder for the Regime to Regain Control Tilgjengelig fra: <https://www.nytimes.com/2018/01/20/world/middleeast/iran-protests-corruption-banks.html>
- Washington Post (2022) The killing of a 9-year old boy further ignites Iran's anti-government protest. Tilgjengelig fra: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/11/18/iran-protests-izeh-kian-pirfalak/>

Sluttnoter

- 1 Jeg bruker begrepet khomeinismen om den ideologiske retningen i sjiismen fundert av Khomeini og hans to mest lojale disipler Muttahari og Montazeri. Khamenei er en politiker med lite teologiske tyngde, men er den som har implementert khomeinismen i politisk praksis og inkluderes derfor i dette begrepet.
- 2 Relasjonsdynamikken det refereres til her er basert på Khomeini, Muttahari og Montazeris tekster. Analyser av Gudsstaten i dette notatet er i hovedsak hentet fra Khomeini, Muttahari og Montazeris originale verker, supplert med innsikt fra forskningslitteratur av blant andre Brumberg, Martin og Moslem.
- 3 Nyplatonismen til forskjell fra platonismen, inkorporerer troen på et guddommelig urvesen i sin filosofiske tese om fullkommenhet. Irfan-tradisjonen er læren om menneskets vei til fullkommenhet og forløsning i Herren.
- 4 Martin 2003:38.
- 5 Politiske fanger som avviste prinsippet om den rettslærdes formynderi (vilayate faghih) ble i 1988 henrettet. Fangene ble ikke henrettet for sine handlinger (politisk aktivisme), men for sine holdninger (avvise prinsippet om den rettslærdes formynderi). De var allerede idømt straff i det iranske rettssystemet for sine handlinger, som de var i ferd med å sone. I sin fatwa skriver Khomeini at - fanger som forblir standhaftige i sin overbevisning («sare moze» på persisk) - må dømmes til døden. Khomeini 1988:1.
- 6 Fuqaha er flertallsformen for faqih som er et av flere begreper brukt om rettslærde prester med autoritet til lovtolkning og mandat til å utstede religiøse dekreter, såkalte fatwa.
- 7 Samfunnskontrakten jeg skriver om her er basert på Muttaharis tolkning av Koranverset 2:118. Muttahari 1970:167. Samfunnskontrakt er ikke et begrep Muttahari selv bruker. Det er et begrep jeg introduserer i analysen. Muttahari og Montazeri var Khomeinis trofaste disipler og ideologiske talerør før revolusjonen. Muttahari ble drept bare måneder etter revolusjonen. Muttaharis verker, i tillegg til Khomeini og Montazeris tekster, utgjør grunnlaget for khomeinismen som politisk ideologi. Khameneis bidrag blir først aktuelt etter 1988.
- 8 Khomeini 1971:49 og 74
- 9 Khomeini 1981:336
- 10 Folkeavstemningen gikk ikke fredelig for seg. Dissidenter, spesielt tilhørende den religiøse venstresiden, ble utsatt for dødelige angrep fra Khomeini-lojale militante grupper. Det er likevel grunn til å tro at Khomeinis konstitusjon hadde støtte i et flertall av den iranske befolkningen i 1979.
- 11 Khomeini 1981:336
- 12 Khomeinis tolkning av imamatet utgjør et radikalt brudd med sjiismens tradisjonelle tolkning av imamatet. Tradisjonell sjiismen er kjennetegnet ved politisk kvietisme, altså det motsatte av politisk ledelse.
- 13 Momen 1981:166
- 14 I sjiismen brukes begrepet okkultert om den 12.imam, ettersom han hverken er død eller befinner seg blant de levende, men holdes skjult fra verden av Herren og forventes å åpenbare seg for menneskene og lede dem i en siste kamp mot urettferdighet.
- 15 Gudsstaten er i dette notatet definert som en stat der politisk og åndelig ledelse er samlet i et og samme embete.
- 16 Lydfil fra samtaler med Ayatollah Ganjei, 2019

- 17 I henhold til khomeinismen ble Khomeini først og fremst *gjenkjent* som den rettmessige leder, før han formelt ble tildelt embetet som statsleder.
- 18 Javdan 2021:52 og Ganjei 2019.
- 19 Montazeri 2001:98-99
- 20 Khomeini 2000: 49
- 21 Khomeini 2000: 46 og Javdan 2021:60
- 22 Javdan 2021:66 og Martin 2003:38-39
- 23 Khomeini baserer dette resonnementet på Koranen 4:61-62. Her sier Koranen at muslimer må vise lydighet til Sendebudet og «de som øver autoritet over dere». «De som øver autoritet» er i sjiittisk teologi forstått som de tolv imamene. Denne autoriteten er i henhold til Khomeini overdratt de rettslærde. Khomeini 1971:87.
- 24 Khomeini omtaler imamene og de rettslærdes syndefrihet som «ismat» i sine verk. For mer om tema henvises leseren til Vanessa Martins bok *Creating an Islamic State, Khomeini and the Making of a New Iran* fra 2001 og Daniel Brumbergs bok: *Reinventing Khomeini, The Struggle for Reform in Iran* 2001, eller min masteroppgave: Javdan 2021.
- 25 Khomeini 2000:46
- 26 I sine opprinnelige verk mener Khomeini at flere rettslærde kan oppnå samme åndelige status og være kvalifisert til ledelse av gudsstaten. Dette tilsvarer platonismens filosof-forsamling. Fra 1988 blir denne teorien parkert til fordel for en gudbenådet leder. Dette tilsvarer platonismens filosofkonge.
- 27 Khomeini forklarer at de rettslærde ikke har overtatt imamenes maqam (åndelige stasjon), men deres funksjon (vazife). Han forklarer videre hvordan dette skillet i all praktisk henseende er ubetydelig. Altså skylder sjia-muslimene å utvise den samme subordinasjon til de rettslærde som de i kraft av troende er pliktet å utvise imamene. Khomeini 2000:49-51.
- 28 Ganjei 2019
- 29 Javdan 2021: 83
- 30 Revolusjonsgarden slik vi kjenner den i dag, har gjennomgått mange omstruktureringer. Diverse paramilitære organer har blitt inkorporert i styrken. De paramilitære styrkene har vært kjent under ulike navn de siste fire tiår.
- 31 Selvik & Stenslie 2007: 95-100
- 32 Khomeini argumenterer for at tukt er nødvendig for å vekke i mennesket minnet om helvetes pinsler. Slik hindrer den gode lederen mennesket fra å agere på jorden på slikt et vis at den pines i den evige flamme i den neste. Khomeini 2000:33-35.
- 33 I disse dager blir kvinner som regel forelagt en bot når de forbryter seg mot den islamske republikkens kleskoder i det offentlige rom. Loven åpner for en strafferamme på 74 piskeslag. Kvinner blir møtt med vold når de motsetter seg arrestasjon. De blir også hardhendt behandlet under varetekt.
- 34 Amnesty International 2018:9-10
- 35 Jeg har kalt Folkets Mojahedin frigjøringssteologer ettersom deres ideologi er en krysning mellom islam og sosialisme. Den feministiske vrien som introduseres i organisasjonens ideologi fra midten av 80-tallet tilsier at emansipasjonsteologi er en mer dekkende betegnelse for bevegelsens ideologi i dag.
- 36 Denne argumentasjonen baserer de på «nubuwwa» (profetskap) som er en av fem trosdoktriner i sjia-islam. Sunnismen har kun tre trosdoktriner, hvorav nubuwwa er en.
- 37 Khomeini 1988:1.

- 38 30.000 henrettede er det tallet Folkets Mojahedin opererer med. En del av Montazeris disipler mener at tallet er over 35.000. Amnesty International finner bevis for at et minimum av 5000 politiske fanger ble henrettet.
- 39 Stockholms domstol har dømt en iransk pensjonert revolusjonsgardist, Hamid Nouri for medvirkning til drap på politiske fanger i 1988. Nouri ble dømt til livstid i fengsel, men har anket dommen. Saken er nå under ankebehandling i Stockholm. [Sweden convicts ex-Iranian official over prison executions – DW – 07/14/2022](https://www.dw.com/en/sweden-convicts-ex-iranian-official-over-prison-executions/a-6184222)
- 40 Amnesty International 2018: 9-10
- 41 Mange av fangene tilhørte også den sekulære venstresiden (Fadayene og Tudeh). De ble henrettet dersom de nektet å konvertere til khomeinismen. Tusener nektet å konvertere og ble henrettet.
- 42 Montazeri 2001:297
- 43 For mer om Montazeri henvises leseren til Montazeris memoarer «Khaterat» fra 2001 og til Susan Siavoshi «Montazeri, The Life and Thought of Iran's Revolutionary Ayatollah.» fra 2017.
- 44 Siavoshi 2017: 172. Montazeri ble plassert i husarrest av reformpresident Khatami. Montazeri uttalte seg kritisk om reformbevegelsen som han mente kun viste reformvilje i ord heller enn i handlinger. Heller ikke reformistene tålte kritikk. Montazeri ble atter igjen kneblet.
- 45 Momen 2002:100
- 46 Mutlaqe faqih er ikke innført i konstitusjonen av 1989 som en doktrine eller et styringsverktøy. Khomeinis dekret uttrykker hans visjon om en oppdatert konstitusjon hvor lederens spillerom i lovtolkning og i politikktutforming utvides i så stor grad at den fremstår som absolutt/mutlaq.
- 47 Moslem 2002: 79
- 48 Martin 2003:170
- 49 Khodi og gheire-khodi er begreper Khamenei bruker til å forklare hvordan han akter å styre staten i henhold til prinsippet om «vilayate faghih».
- 50 Khamenei.ir, 2021
- 51 Javdan 2021:86
- 52 <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-47852262>
- 53 <https://iranwire.com/en/features/69064/>
- 54 <https://www.nytimes.com/2018/01/20/world/middleeast/iran-protests-corruption-banks.html>
- 55 ibid
- 56 <https://time.com/6239669/iran-protests-water-crisis/>
- 57 <https://www.reuters.com/article/us-iran-protests-specialreport>
- 58 <https://www.washingtonpost.com/world/2022/11/18/iran-protests-izeh-kian-pirfalak/>